

**„A mindenkivel
közösen
osztott hüüzün”**

Orhan Pamuk:
Isztambul.
A város és az emlékek.
Fordította: Nemes Krisztián
Ulpius-ház, Bp., 2007.

Orhan Pamuk a szülővárosát, élőhelyét, életterét választotta legújabb könyve fő- és címszereplőjéül. Az Ulpius-ház Pamuk-sorozatában megjelent kötet borítója egy keleties, egzotikus városrajzot ígér. Kissé félrevezetően, de nem megbocsáthatatlanul. Az ígéretből aztán egy különös, megkapó hangulatú esszéregény kerekedik: egyfelől családregény, másfelől társadalomlélektani eszme-futtatás. Mindezek mellett útirajz és várostörténet. Pamuk többször nyilatkozta, hogy ő voltaképpen nem tesz egyebet, mint városának történeteit írja meg. Ez a könyv pedig ezen történetek mintegy esszenciájaként is olvasható. A könyv fülszövege szerint „Orhan Pamuk Isztambul szülötte. Amikor a városról beszél, valójában magáról ír, amikor pedig saját emlékeit idézi föl, igazából a város történetét meséli el.” Ez nem vitatható, mégis többről van szó...

Aki még sosem járt Isztambulban, annak is érdemes forgatni Pamuk könyvét. Aki viszont már járt ott, annak igazi szellemi kalandot ígér! Jelen sorok szerzője történetesen eltöltött nemrégiben csaknem két teljes napot az Oszmán Birodalom egykori fővárosában, a valahai Konstantinápolyban, a néhai Bizáncban, a mára tízmillió lakosú metropolisszá duzzadt, két földrészen elterülő városban. S mint minden rendes nyugati turista, hajózott a Boszporuszon, megnézte a Kék Mecsetet (ami valójában nem Kék Mecset, hanem Sultanahmet Dzsámi), az Aya Sofiát, a Topkapi Szerájt, a Nagy Bazárt, a kisebb, ám sokkal lenyűgözőbb Egyiptomi Bazárt, sétált a belvárosi utcákon, a Galata-hídnál, a régi bizánci városfalak vöröslő téglái mellett, megcsodálta Rumelhiisari fenséges romjait. És közben érezte, hogy mindez több és más, mint pusztán látványosság, a keleti romantika, az európai szemre szokatlan ismerősséggel ható egzotikum. Ám azt, hogy mennyiben más, mivel több, azt csak Orhan Pamuk könyvéből ismerte föl.

Pamuk Isztambul kapcsán saját családjának történetét is elbeszéli, ami azonban igazán fontos és megkapó a műben, az nem a kíméletlen őszinteséggel elmesélt családi legendárium, sokkal inkább az, ahogyan városának hangulatát, lényegét, lelkületét tárja föl és magyarázza – nyugatiaknak és keletieknek egyaránt. Bevallottan feleletet ad, vállalja, hogy nem kezdeményez, inkább „csak” fölveszi azt a fonalat, amelyet négy jelentős elődje ejtett el. Folytatja azt a munkát, amelyet a „négy szomorú

író”: Yahya Kemal, Resat Ekrem Kocu, Abdülhak Sinasi Hisar és Ahmet Hamdi Tanpınar kezdett meg. Az ő nyomdokaikon haladva jut el a *hüüzün* fogalmáig, amelyet Isztambul lelkeként, lényegeként határoz meg. Ez a török szó a melankólia egy sajátos változatát jelöli; nem az egyén szomorúságát, hanem egy közösségi levertség-érzést. „A mindenkivel közösen osztott *hüüzün*”-ről beszél Pamuk, amely „a nélkülözés, a bukás és a veszteség érzéséből táplálkozik”; amely „lényegében nem más, mint az életről való tudatos lemondás”; amely „forrása minden kudarcnak, bizonytalanságnak, bukásnak”; amely „nem csupán a következménye a hiánynak és a fájdalmas veszteségeknek, hanem, ami talán még fontosabb, az igazi oka is.” Már kötete elején nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a fogalom jelenti számára az alapot, a kiinduló- és mindvégig meghatározó nézőpontot: „A *hüüzün* sohasem áttetsző, elfátyolozza előlünk a valóságot, kényelmesebbé teszi az életünket, olyan, mint mikor hideg téli napokon a lobogó tűz fölött a teáskanna párát hagy az ablaküvegen. Ma is szeretem nézni ezeket a bepárasodott ablakokat, aztán felállok és az ujjammal rajzolok rájuk valamit. (...) Ahogy a párás üvegen firkálgatok, lassan szertefoszlik ez a belső szomorúság, jókedvre derülök, és ahogy a keszkesza rajzokat végül letörlöm, odakinn megjelenik előttem a város.”

Valóban kibontakozik előttünk a város: a tizenkilencedik századi szultáni fővárost korabeli metszetek és nyugati író-utazók (Nerval, Gautier, Victor Hugo, André Gide, Flaubert és mások) leírásai segítségével idézi föl Pamuk, a huszadik század közepi Isztambult pedig már saját emlékei teszik élővé, hasonlatossá egy fekete-fehér filmhez. (Itt kell megjegyezni, hogy a kiadó fektetett volna nagyobb hangsúlyt a külsínre: a kötetben szereplő fotók nem egy esetben alig élvezhetőek – a nyomdai kivitelezés nem igazán magas színvonala miatt.) Pamuk felvázolja Isztambul felemás, pusztulásokkal és veszteségekkel telítődött fejlődésének másfél évszázados történeti ívét. Megállapítja azt is, hogy az oszmán állam modernizációjával, majd a Török Köztársaság létrejöttével gyakorlatilag megszűnt azoknak a vonzó érdekességeknek, látványos, izgalmas egzotikumoknak jelentős hányada, amiért a főntebb említett írók és sok más nyugati turista egykor fölkeresték a várost. „Elsőként a janicsársereget oszlatták fel – írja a szerző –, amely a tizenkilencedik századi utazók egyik legkedveltebb témájának számított. Hamarosan ugyanerre a sorsra jutott a nyugatiak második kedvence, a rabszolgapiac is. Az utazók nagyon szerették a magukba nyársat szúró *rufai* dervisek és a *mevlevik* szertartásait is, az ő kolostoraikat a köztársaság születése után zárták be. A nyugati festők által oly sokszor ábrázolt hagyományos oszmán

öltözéket nem sokkal André Gide panaszai után betiltották. A beszámolók elmaradhatatlan szereplője, a hárem is eltűnt. Hetvenöt évvel azután, hogy Flaubert leíratta a nevét a bazar egyik kalligráfusával, egész Törökország az arabról a latin ábécére váltott, és az írás egzotikuma is örökre elveszett. Ám azt hiszem, az isztambuliak leg-súlyosabb vesztesége mégiscsak az volt, hogy a kertek, a terek és a mindennapi élet helyszínei közt megbújó sírokat a nyugati értékek nevében börtönfalakhoz hasonló magas kőkerítéssel vették körbe, és e ciprusfákkal benőtt egykori ligetek kopár, szürke és félelmetes helyekké változtak. És a köztársaság ideje alatt mindez tovább folytatódott: amint sokat írtak valamiről, például a turistákat lenyűgöző hordárokról vagy a régi amerikai autókról, amelyekre Joseph Brodsky is felfigyelt, rövid időn belül eltűntek a városból.”

Mélabú árad ezekből a sorokból. A veszteség érzése: a *hüzün*. Ez pedig azért különös, mert Pamukot neveltetése, származása arra predesztinálná, hogy a modernizáció zászlóvivője legyen. A köztársaság első éveiben fölemelkedő családja megkérdőjelezhetetlenül köztársasághű, világi szellemben élte mindennapi életét, Atatürk és a hadsereg céljaival messzemenően egyetértett, ezek a célok pedig egyértelműen megfogalmazták az oszmán múlttal való teljes szakítást. A Pamukban élő és a Pamuk szerint az isztambuliakban közösségi szinten élő *hüzün* elsődleges forrása viszont éppen az oszmán múlt, a dicsőséges Isztambul eltűnése, kiöregedése, átalakulása. Mindez azonban látszólagos ellentmondás csupán: Pamuk nem tagadja meg a modernizációt, pusztán afelett bánkodik, hogy ez egyben a régi értékek, szépségek megsemmisülésével, átalakulásával, adott esetben deszakralizációjával jár együtt. Érdekes, ahogy a romos házakról elmélkedik: ezek csak nyugati szemmel romosak, a keleti ember számára csupán öregek, s mi sem természetesebb annál, hogy ezt látni lehet rajtuk.

A török modernizáció sajátosságai is bizonyosan erősítik a *hüzün*-érzést – gondolok itt elsősorban arra, hogy

a modern Törökország nem alulról építkezik, de nagyon is felülről irányított gazdasági-technikai-társadalmi fejlődése. A nyugati életmódot az ataturki örökség ápolója és letéteményese: a hadsereg preferálja, egyengeti, serkenti minden eszközzel; és voltaképpen ez az erő (a hadsereg) tartja meg Törökországot világi állammak. Erős katonai befolyás nélkül Törökországban fennállna a veszélye, hogy a politikai iszlám (amelynek Pamuk szerint „sokkal kevesebb köze van a valláshoz, mint azt gondolnánk”) hatalomra jutna – gondoljunk csak az utóbbi idők választásainak rendre sikeresen szereplő török iszlám fundamentalista pártokra. Pamuk *Isztambul* című könyvének hitről szóló fejezetében erről így ír: „Az utóbbi negyven évben Isztambul nyugatosodott polgársága (...) támogatta az ankarai katonai intervenciókat és a hadsereg beavatkozását a politikába (...) [mert attól félt], hogy egy napon az alsóbb néposztályok a vallás zászlaja alatt egyesülnek majd a vidéki gazdagokkal, és harcot indítanak nyugatos életformájuk ellen.” – Ezzel az író a „pozitivistá” nyugati gondolkodásmód fenntartását egyszerű hatalmi érdekek, érdekszövetségnek állítja be, s nem valószínű, hogy téved. Ez a felülről-irányítottság, az erős hatalom és az azzal való kapcsolat ellentmondásos jellege pedig tovább erősít(het)i a *hüzünt*...

Nem tudom, a Nyugat megérti-e Pamuk *hüzünjét*. Megérti-e, hogy ez nem egyéni, de közösségi érzés, nem az individuum szomorúsága, fájdalomja, vesztesége, hanem egy egész jól meghatározható embercsoport közös melankóliája, közös lelki alaptermészete. Nem tudom, a Nyugat *valóban* megérthet-e egy ilyen összetett és olyannyira nem nyugati (nem individualista) életérzést. Nem tudom, de bízom abban, hogy mi itt, Nyugat és Kelet között, megérthetjük. Bízom abban, hogy jöllehet Pamuk a *hüzünt* tartja Isztambul „alapvető és uralkodó érzésének”, mégis jól érzem: ez a fogalom nem csupán török, nem kizárólag Isztambulra jellemző jelenség...

Bene Zoltán

IHSAN OKTAY ANAR: *Ködös kontinensek atlasza*

(regény, Tasnádi Edit fordítása)

A/5, kartonált, 212 oldal, Magyar Napló Kiadó, 1890 Ft

A regény a modern török irodalom egyik alapműve, szerzője a Nobel-díjas Pamuk nemzedékének egyik legjelentősebb írója. A történet a Török Birodalom szívében, a XVII. század végi Konstantinápolyban kezdődik, s több emberöltőt fog át. Keleti mesék, középkori hiedelmek keverednek a felvilágosodás éledő eszméivel, s lengik be a különös helyszíneket.

Szerkesztőségünkben a könyv 20% kedvezménnyel megvásárolható.

